

396
H34

B. P. Țasdeu

O Nevastă
Româncă *

Prohodulescu

Hasdeu

O nevestă Româncă

1910
BIBLIOTECA

O NEVĂSTĂ ROMÂNCA

ÎN TRĂIUL PĂMÎNTESC ȘI 'N VIÉȚA DUPĂ MÓRTE

O CONFERENȚĂ ACADEMICĂ

ȘI

MAI MULTE ȘEDINTE EXTRA-ACADEMICE

DE

B. PETRICEÎCU-HASDEU

De-atunci o duc ca și înainte:
Privesc ce unii dreg,
Ascult ce alții spun,
Urêsc pe cei creduți cu minte,
Și nu pot să 'nțeleg
Cum n'am ajuns nebun!..

Institutul Pedagogic
CONSTANȚA
BIBLIOTECA

BUCURESCI

Editura Librăriei SOCECU & Co., Calea Victoriei, 21

1903

2389

Inchln în aducere a-minte

Domnişorei LUCIA LAURIAN,
fîica marelui Laurian şi amica fîiceî mele,

ea care s'a grăbit a'mî scrie din Paris la înmormîntarea
neveteî mele: „Regret că nu sînt în ţeră ca să depun o
„corónă pe mormîntul aceleîa care a fost aşa de bună cu
mine în diferite circumstanţe ale vîeteî“...

B. P. H.

1902

Dómnă JULIA B. P. HÁSDEÚ

Bustul de CAROL STORCK

Biblioteca Universitară "Ioan Popișteanu" - Universitatea Ovidius din Constanța

O nevestă româncă în traiful pămîntesc

Citit în Academia Română la 7 Martie 1903

Ar fi nedrept și chiar puțin serios de a dojeni pe cutare sau pe cutare dintre Români că și-a luat o nevestă străină. Iubirea nu judecă, nu cântăresce. Dar totuși e matematicesce sigur că o nevestă franceză, o nevestă germană, italiană, engleză sau din oricare alt nēm, nu pōte face copii curați Români; și nu numai atâta, dar mai cu sēmă: o nevestă străină e peste putință de a întări și a îmboldi patriotismul bărbatului Român; ba și câtă brumă de simț național îl va fi avënd dînsul din baștină, acea brumă va scăde, se va spălăci, se va *jumătăți*, căci nu degeaba se țice că bărbatul și nevesta devin prin căsătoria două *jumătăți*, — o expresiune figurată sau alegorică la început, aprōpe o realitate obiectivă după o îndelungată vieță conjugală. Repet dară încă odată, nu vreaș și nu pot să îm-

pedec pe nimenea de a'și lua neveste continentale, insulare sau antipode de orî-ce limbă, dar mă mulțumesc de a constata că numai prin nevestă Româncă s'a păstrat elementul românesc în Macedonia, în Serbia, în Ungaria; numai nevêsta Româncă a' românizat pe deplin la noi cești de la Dunăre o mulțime de Bulgari și Greci; și eu nutresc o neclintită credință că numai nevêsta Româncă ne va scăpa în viitor de acel indiferentism cosmopolit, pe care 'l caracterisează Alfred de Musset: «Mă vei întreba, dacă eu îmi iubesc patria «mea. Da; iubesc de asemenea mult Spania și «Turcia; nu urêsc Persia, și cred că Indușii sînt «ómenî fórte de trébă, cari beaú întocmai ca și «noi. . .»

Vous me demanderez si j'aime ma patrie.

Oui — j'aime fort aussi l'Espagne et la Turquie.

Je ne hais pas la Perse, et je crois les Hindous

De très-honnêtes gens qui boivent comme nous...¹⁾

În orî-ce caz, lăsând partizanilor de exogamiă pe Spaniole sau pe Turcoice, — fac aci o rezervă: prin *exogamiă* nu înțeleg pe străinele cele născute în România și crescute printre Români, — în orî-ce caz eu unul am avut o nevestă neaoșă Româncă.

În 1901, când Academia Română mă însărci-

1) La coupe et les lèvres.

nase de a rosti în sînu'î un cuvînt commemora-
 tiv despre mórtea reposatului coleg Urechiă, eũ
 am căutat să explic ciudatul fenomen că noi amîndoi
 ne certam necontenit, dar n'am încetat de a
 simți pururea la o-laltă o imperiósă atracțiune
 reciprocă. Voiũ reproduce în acéstă privință ur-
 mătorul pasagiũ din discursul meũ: «Să fie óre
 «o enigmă psihologică? să fie o tainică fatalitate
 «a sórtei individuale? Nu. Sînt aprópe patru-đeci
 «de anı de când eũ sînt căsătorit. Eũ unul n'am
 «avut niciodată pretenția de a fi sfînt în sensul
 «canónelor sinodale; am fost pécătos, rěũ, iute;
 «și în curs de aprópe patru-đeci de anı, nu odată
 «pe an, une-orı nu odată pe lună, m'am certat cu
 «nevěsta mea; dar o secundă noi nu ne-am gîndit
 «la divorț, ci ne-am iubit și ne iubim din ce în ce
 «maı mult, amîndoi ajunși bėtrâni. Odată, în tine-
 «rețe, nevěsta mea se plîngea unei prietene de
 «pecadilele mele. Prietena a întrebato: cum dară
 «de'l maı iubescı? Nevěsta mea ı-a rěspuns sim-
 «plu: nu-l pot lăsa, e mare patriot... De aceiași
 «natură, saũ fórte asemėnată, este iubirea între
 «doi adevěrați amici. O idee supremă, o idee eternă
 «unesce douė suflete, pe când tot odată ideı secun-
 «dare și terțiare le desbină: le desbină și — trec»¹⁾.

1) Analele Academiei, seria II, t. XXIV, p. 13; cfr. Papa dela

Naționalist din copilăria, eu totuși aș fi putut să mă alunec din când în când în ore-cară concesiuni sau tratative în dauna Românilor, dacă nevasta mea, nevestă Româncă, o adevărată *Moțică*, nu mă veghea la oră-ce mișcare, îmbărbătându-mă la luptă, la sacrificiu, la rezistență, la ațitarea din ce în ce mai viocă a scînteii naționale. Singurul lucru, pe care ea nu mi-ar fi iertat în veci, era o cugetare anti-românească. Găsi-se-va o nevestă ne-Româncă, o nevestă străină, frumoasă și tînă, care să zică: nu las pe bărbatul meu, oră-câte neajunsuri mi-ar face el mie, nu'l las căci e mare patriot... găsi-se-va ore? Eu nu mă tem a afirma că nu. O nevestă străină pôte să fie un înger de bunătate, de virtute, de tot ce pôte fi mai angelic, dar un înger, care nu e Româncă, Româncă nu se face și să nu i-o cerem.

Mă-a scăpat mai sus cuvîntul «*Moțică*». *Moții*, Românii din munții apuseni ai Transilvaniei, au fost tot-d'a-una între Ardeleni ceia-ce între noi au fost în trecut Oltenii, adică Românii cei din munții apuseni ai Țării Românești: *Moții* și *Olteni* sînt elementul românesc cel mai vitez. «O «catenă de munți înalți — zice d. Nicolae Densușianu — cu păduri seculare, cu văi înguste și în-«cînse de amîndouă părțile cu piramide gigantice «de stînci, încungioră de tôte părțile satele româ-

«nesci aședate în jurul Abrudului, formând aici
 «cea mai frumoasă și cea mai puternică fortăreță
 «națională din totă Transilvania. De aci erau pri-
 «mișii căpitani ai revoluțiunii...¹⁾». Tipul cel istoric
 al Moșului sînt Horia și Avram Iancu. «Moșii
 «— dîc d-nișii Frîncu și Candra în interesanta lor
 «carte — se însuflețesc iute și aș o țăriă de caracte-
 «ter atît de mare, încât dacã 'șî-aș propus ceva,
 «nu se lasă odată cu capul, chiar de ar trece prin
 «sabiă și foc, pînă ce nu'șî ajung scopul...²⁾». O
 ne 'nfrîntă putere de voință, voință și iarășî voință,
 este însușirea cea de frunte a Moșului. O altă trăsă-
 sătură caracteristică a acestor munteni, falnici,
 nalți și subțiri, este ospitalitatea. Pe Moșî 'î-am
 studiat eș însumî la Roșia-Abrudului, unde sînt
 vestitele mine de aur :

Ați fost voi ôre la Abrud ?
 Acolo 's munții o comôră :
 In pîtră dă ciocanul crud,
 Mai dă, mai dă a suta ôră,
 Tot dă sêlbatecul ciocan,
 Sburând scintei ca din balaur :
 Se sparge bietul bolovan,
 Ș'atunci din el s'alege aur !...³⁾.

1) Revoluțiunea lui Horia, p. 81.

2) Moșii, București 1888, p. 60.

3) Sarcasm și ideal, Buc. 1897, p. 177.

Un aur ales dela Abrud a fost pentru mine nevésta mea, sufletul nevesteî mele. Am cunoscut'o la 1863. Ne-am cununat în Bucurescî la 10 Iunie 1865 în bisericuța lui Sf. Ilie din Gorganî.

Intr'una din notițele sale biografice, Arago povesteste despre duiósa Josefină, pe care Gay-Lussac o întîlnise la teșgheaua dintr'un magazin de rufării și care a devenit apoi pentru dînsul prin căsătorie cea mai vrednică soțiă, cea mai iubitóre tovarășă, un *alter ego* identificat cu sufletul bărbatului. «Frumósă, plină de spirit, strălucitóre în societate — de care însă nu făcea haz —, prin grațiă «și prin maniere alese, d-na Gay-Lussac în curs «de peste 40 de anî a fost fericirea soțului ei»¹⁾... Eū nu sînt Gay-Lussac, dar Josefina lui a fost pentru dînsul mai puțin decum a fost pentru mine Iulia mea, tot vr'o 40 de anî, prin devotament, prin sacrificie, prin înălțimea caracterului.

Primul an al căsătoriei nóstre ne-a fost unul din anii cei mai sărăcăcioși ai viețiî mele. Când ne-am dus la cununiă, Iulia mea nu avea nimic, iar eū aveam în pungă doî poli din carî am plătit și popeî. Dar cât am fost de fericiți, cât de plini de credință în ajutorul de Sus! Atunci am publicat eū poezia:

1) Arago, Oeuvres ed. Barral, t. III, p. 60—61.

L A I U L I A

Când ved o flóre
 Lucind la sóre
 Ca o lumină din curcubeu,
 Mă fac o rază
 Ce coloréză
 Flori și mai mândre pe chipul teú!

* * *

Când pe sub séră
 In primă-véră
 Privighetórea cântă cu dor,
 P'ntre suspine
 Gândind la tine,
 Te-aud, iubito, șoptind amor!

* * *

Când luna 'n unde
 Galeș s'ascunde,
 Věrsând în valuri mii de scînteí,
 Eú jur, Iulie,
 Că-í mult mai vie
 Văpaia dulce din ochii tei!

* * *

Când în altare
 Vin cu 'ntristare
 S'ador în pace pe cel de Sus,
 Ved pe icónă
 Sânta Madónă,
 Și bietul cuget la tine'í dus!

* * *

Nimic nu'mi place!
 Inima tace,
 Dar mintea 'ntrebă de multe ori:
 Să fii tu ore
 Mai dalbă flóre
 Decât atâtea sublime flori ?

* * *

Scînteii plăpânde,
 Steluțe blânde,
 Să nu mai fie ca 'n ochiul teú ?
 Să fii tu ore
 Lună și sóre,
 Lună și sóre și Dumneđeú ? ..

* * *

Suflet, junia
 Și poezia
 Ast-fel se 'nchină la dîna lor,
 Pe lingă care
 Totul se pare
 O nópte négră, un negru nor !

* * *

Suflet, junia
 Și poezia
 Din cer în lume când rătăcesc,
 Aduc cu sine
 Forme divine
 Și prin iubire le răspândesc !

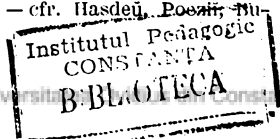
* * *

Suflet, junia,
 Și poezia

Sînt călătore pe-acest pămînt :
 Ori-ce le place,
 Vor să'l îmbrace
 În haîna țerii de unde sînt !¹⁾.

Pînă la căsătoria mea în 1865, eû am scris câte-va articole de țiare, vr'o câte-va broșure și o colecțiune de documente, iată tot. Eram o nópte despre zori de țî, nu încă diminéță ; eram o mică parte din eû al meu, o parte obosită și desgustată. De atunci încóce, prin nevéstă-mea, de odată eû m'am simțit întreg și luminos. Chiar în anul cununiei eû am publicat cele trei conferințe, cari făcuseră o mare impresiune : *Talmudul ca profesiunea de credință a poporului israelit* ; apoi *Trei Ovrei : jupânul Shylock al lui Shakespeare, domnul Gobseck al lui Balzac, jupânul Moise al lui Alexandri* ; în fine *Industria națională, industria străină și industria ovrească față cu principiul concurenței*. În același an a eșit volumul meu : *Ion-vodă cel Cumplit*. În același an iarăși, locuind într'o jumătate de căsuță din Popa-Rusu, am scris cele două piese teatrale : *Domnița Roxanda*, apărută în țiarul «Familia» din Pesta, reproducă apoi în «Revista-Nouă» sub titlul *Femeea*, și poema dramatică : *Răsvan și Vidra*. Ambele piese reprezentaî

1) *Satyrul*, 1866, No. 10 din 16 Aprile ; — cfr. Hasdeu, *Poezii*, Bucurescii, 1873, p. 6.

fie-care câte un deosebit mare caracter femeesc, și ambele aũ fost închinatē nevestei mele.

Marele cugetător englez John Stuart Mill, dedicând o scriere a sa memoriei soției sale, îi ȃice: «Aceleia care a fost însuflețitoare și 'n parte autóre «a tot ce este mai bun în scrierile mele, amicei și «nevetei al cãrii sublim simț al adevărului și al «dreptului a fost pentru mine cel mai puternic îndemn și a cãriia aprobare mi-a fost cea mai de «cãpeteniã rãsplatã»; și apoi Stuart Mill încheiã: «Dacã eũ aș fi în stare de a exprima numai jumătate din marile cugetãri și mãrețele simțiri îngropate cu dînsa, lumea ar culege mai mult rod decãt din tot ce mai pot scrie eũ singur, nesugestionat și neajutat de înțelepciunea ei cea apropié fãrã sémên¹⁾». «Înțelepciune fãrã sémên», «unrivalled wisdom», Englesóicã pentru Engles, acésta a fost și nevêsta mea — Romãncã pentru Român. In același mod îi dedicam și eũ drama mea

Domnița Roxanda :

«Scumpei mele soții

«Iulia Petriceicu-Hasdeu,

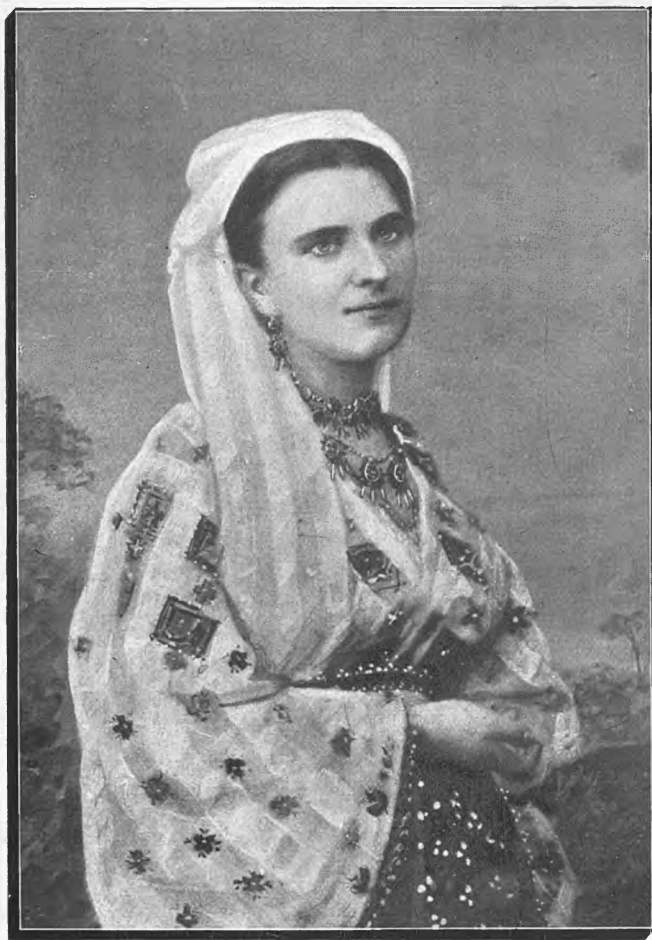
«nãscutã Falics dela Roșia-Abrudului,

«acéstã micã încercare, scrisã din îndemnul

«cî și sub inspirațiunea iubirii sale». ²⁾

1) On liberty, London, 1867.

2) Familia, 1868. No. 23, p. 267.

1868

Dórna JULIA B. P. HĂȘDEŪ

In fruntea lui *Răsvan și Vidra*, pe de altă parte,
sună următoarea dedicațiune :

Sotiei mele.

Cumplita sărăciă ș'invidia viclénă
Danțau în jurul meu :
In inimă durere, ș'o lacrimă pe gênă,
Și 'n pept suspinul greū!

* * *

Tu însă, ca o lampă rămasă 'n mîngăere
Când faclele s'aū stîns,
Cu-o rađă de iubire sorbîai acea durere,
Secai amarul plâns!

* * *

Suspînul, singur numai, îmi sta mereū în cale :
Oftam făr' să voesc,
Ca umbrele ce 'n fața luminei matinale
De nópte ne-amintesc...

* * *

In órele acelea de sumbră poezie,
Cu-o mână 'n mîna ta,
Am scris acéstă dramă ce 'n viēță'mi o să fie
Ca flórea «Nu-m'uita»!

* * *

Precum se 'nchégă unda, de vécuri picurată
Pe-o stâncă ne'ncetat,
Așa oftarea'mi lungă aice'i închegată :
Suspîn cristalizat!

* * *

Mânia mizantrópă a omului în gónă,
 Sarcasmul infernal,
 Le veđi în astă carte, înfipte 'ntr'o icónă
 Cu virful de pumnal!...

* * *

Și cui să 'nchin eű óre, când timpul se resbună,
 Echoul amortit
 Al unor viscolí care, cu tine împreună,
 Atuncea i-am simțit?

* * *

O! tu, ce chiar suspinul îl împărțiaí cu mine,
 Făcendu'l mai ușor:
 Tăiaí oftarea 'ntrégă în două mici suspine,
 Unite prin amor!...

În adevăr, eű puteam lucra atunci, puteam căci Iulia mea nu numai mă mângâia la muncă, dar îmi făcea nesimțite nevoile: ea singură târguind în piață, ea singură fierbând bucate, ea singură croind și dregând rufele și hainele, ea singură potrivind ca să nu ne lipsescă banul; ba încă, din acel ban ea isbutia să pună ceva la o parte, ca să ajute pe alți mai săraci, — ea, o femeie evangelică, un chip de Marta, nici odată vanitate, nicăiri lux și petreceri!

Așa a fost pînă la anul 1869, când ni s'a născut o fiică numită tot Iulia, acea «Lilică» a noastră, despre care marele poet francez Sully Prudhomme

a scris la 1889: «D-șóra Hasdeu în Franța a făcut «României cea mai mare onóre. Talentul ei se pôte «alătura cu cea mai alésă flóre, a căreia îmbobo- «cire a fost svăpăiat întreruptă, dar în care bota- «nistul recunósce tóte caracterele celei mai rare «varietăți»¹⁾... De atunci încóce, în curs de opt- spre-đece ani, nevésta mea, provedința familiei, s'a făcut treptat doică, dădacă, pedagogă, colegă de studiú, și 'n fine «garde-malade» pururea neadormită, pururea admirabilă prin energiă și abnegațiune. In curs de opt-spre-đece ani, Lilica n'a făcut un pas fără mumă-sa: în țeră și în străinătate, a-casă și 'n călătoria, la Sf. Sava în Bucuresci și la Sorbonna în Paris, pretutindenă, pretutindenă nedespărțite. Apoi dispărênd Lilica, rămași noi fără dînsa pe pămînt, amîndoî mai trăiam numai unul pentru altul și unul prin altul, unul în altul iubind pe Lilica. In 1898, când ne-a cercetat la Cămpina vechiul meu amic Angelo de Gubernatis, în descrierea călătoriei sale el đice: «M-me Hasdeu est «bien abattue elle aussi; son regard cherche en- «core sa Julie; sa grande beauté a été flétrie par «une immense douleur; mais elle porte avec nob- «lessé son lourd fardeau»...²⁾

1) Oeuvres posthumes de Julie Hasdeu, Chevalerie, p. VII.

2) La Roumanie et les Roumains, p. 100.

Cât timp erau pe pământ amîndouă: Iulia nevasta mea și Iulia fica noastră, eu serbam tot-d'auna pe ale mele 2 *Iulie* în ziua de 2 Iulie. La 19 Iunie 1902 — tocmai 2 Iulie stil nou — a reposat și a 2-a Iuliă a mea. Eî bine, și de acum înainte eu voi serba neștrămutat aceiași zi de 2 Iulie, o voi serba liniștit și mulțumit, căci pentru mine, da, pentru mine ele n'a murit.

La înmormîntarea nevestei mele mi-a sosit o mulțime de scrisori și telegrame de condoleanță; trei însă, numai trei, mi-a străbătut adînc în inimă și nu le voi uita nici odată.

De'ntâiu mitropolitul Partenie al Moldovei, care cunoscea bine familia mea când era superior al capelei române din Paris, s'a grăbit a'mi trimite din Karlsbad următoarea telegramă duiosă și profundă:

«Fecióra Lilica primesce bucurósă în locașul «seu vorbitor iubita sa mamă. Impărtășesc din «inimă acéstă a doua durere ce te-a cuprins, o! «de trei orî vrednicule de plâns tată — soț — și «bătrîn al némului nostru. Dumneđeū să te mîngăe «și întărescă în calea cea grea și nesfîrșită a du- «reriî pămîntene».

Apoi colegul nostru Ion Kalinderu m'a scris:

«Neclintita credință ce aveți în Dumneđeū și

«în viața cea nepămîntescă a ființelor ce ne-a
«fost scumpe vă va fi razim puternic în restrîște» . . .

În fine, colegul nostru Alexandru Xenopol îmi
scrie împreună cu Dómna Xenopol :

«S'a dus și iubita D-tale soțiă după iubita D-
«tale flică ; s'a dus tot ce aveaî mai scump în astă
«dume ; dar credința adîncă ce o aî în nemurirea
«părții nóstre mai bune, te va face să veđi în a-
«céstă despărșire nu sfărîmarea pe veciă a unor
«sfinte legături, ci numai o călătoriă spre un loc
«depărtat, în care cu toții avem să ajungem» . . .

Nu sînt dară singur, eă care cred și sciú că
persóna móre, individul însă, «σωμα πνευματικόν» al
apostolului Pavel, nu póte muri, ci evoluéză :

Materiă și forță ! Din forța cea supremă
Ce'i numai forță, una, monadă fără țerm,
Orî-ce se desfășoră, orî-ce se desdruméză,
Remâne forță, însă c'un straîu de individ.

Și straîul se transformă. Prin vieți evolutive
Treptat se subțieză, ajunge străveđiú,
Nepipăit, elastic, întretesut cu forța,
A cărei e pojghiță : un corp molecular.

Naturalistul, care din jos în sus învață,
Materiă viséză în universu 'ntreg.
Din sus în jos cu fală privesce filosoful,
Și'i pare numai forță. Se 'nșelă amîndoi.

Poetul singur scie, extaticul prin care
 In jos zîmbesce cerul, pămîntul plînge 'n sus;
 Şi el, plăpânda harpă, vibrează totodată
 Cu Dumneđeū-iubirea şi cu iubirea-om...¹⁾

Voiū termina prin ultimul cuvînt, adică ultima dorinţă a aceleia, pe care am numit'o: «O nevastă Romîncă».

Cu cîte-va s pt m ni înainte de vecinica plecare, c nd presimţia sfirşitul seū cel pămîntesc, nev sta imi vorbi intr'o seră:

— Noi ne-am hot r t de demult a dărui castelul nostru Academiei. Dar care ii va fi ei folosul material? căci proprietatea n str  nu aduce nici un venit, deşi ne-a costat f rte mult. Tocmai la acesta m'am g ndit şi eu. Turnul, care este o biserică, va r m ne inalterabil; restul inş , afară de dependenţe, form z  trei apartamente deosebite, fie-care apartament av nd c te trei frumo se odăi mobilate, nou  odăi peste tot, cu t te comodit ţile pentru locuinţa a trei familii separate. C mpina fiind vestită ca staţiune climaterică, in fie-care v r  trei membri ai Academiei, fie Muntenii, fie Moldovenii, fie de dincolo, fie-care cu familia sa, cu nev sta şi cu copilaşii, vor put  locui aicea fără a plăti chiri , odihnindu-se şi in-

1) Sarcasm şi ideal, p. 200.

tremându-se. Pe lângă modesta diurnă academică, va fi un mic ajutor suplimentar, rînd pe rînd câte trei, pentru membrii cei săraci sau bolnavi, săraci și nenorociți mai ales cei de peste Carpați. Academia va mai căpeta dela noi biblioteca ta: cele 5000 de cărți, manuscrise și documente, multe foarte prețioase. Pe de asupra, după plecarea noastră în lumea cea-laltă, tot Academiei îi va aparține dreptul exclusiv de a edita scrierile tale și ale Lilicăi, unica avuție a noastră, din care noi am trăit și am trăit bineșor. Tu ești Moldoven, eu sunt Ardelencă, Lilica era Muntencă; locașul nostru, prin întemeietori și prin óspeți, va fi dară o miniatură a Daciei...

Iată ce vrea să ȕică: o nevastă Româncă!

O nevastă româncă în viața după morțe.

Ședințe extra-academice.

La 7 Martie, între orele 2—3 p. m., conferința de mai sus a fost citită în ședința publică a Academiei Române. Nu eș voiu vorbi despre impresiunea pe care a produs'o asupra ascultătorilor. Vr'o câte-va diare bucurescene de séră aș menționat în aceiași di acea conferință, dar fără analiză. Înainte de 7 Martie manuscriptul n'a fost arătat saș citit absolut nimăruș dintre amiciș mei; dintre cei îndiferenți am citit'o în trecet numai d-luș I. Bianu. In aceiași séră din 7 Martie avuseș o ședință spiritistă intimă tot în Bucuresci, în odaeă mea din «Splendid-Hôtel», unde a luat parte un medium scriitor automatic, care nu asistase de loc la Academiaș. Afară de medium K., față aș fost dd. Cioca-

zan deputat, I. Spirescu fotograf și Brăneanu publicist, cari nici ei n'aũ fost la Academia. Menționând anume pe cei de față, nu cred de trebuință a spune și numele lui medium pentru a nu-i atrage unele neplăceri. În România, de o cam dată, poliția și parchetul nu se lęgă de mediumi, ca în Germania actuală, dar cine scie ce se pôte întâmpla mâinii sau poimâni; și 'n orĩ-ce cas, pretutindenĩ curioșii și gură-cască sînt fôrte dispuși a nu lăsa în pace pe cei înzestrați cu acéstă prețioasă și rară facultate psihică inconștientă. Să observați bine că o asemenea anostă persecuțiune nu aduce nici un rezultat serios, de oră ce un adevărat medium, chiar după ce se citește comunicațiunea cea primită printr'ĩnsul, nu'si amintesce cele citite sau le ține minte confus, une-orĩ nu le înțelege bine, — o particularitate caracteristică a inconștientului, fie omul alt-fel orĩ-cât de inteligent. În acea ședință din 7 Martie noi am fost dară cincĩ peste tot: eũ, dd. Ciocazan, Spirescu, Brăneanu și K. medium. Pe mėsă era un tenc de hãrtii și de creiõne de'naintea lui medium, care sta în picioare și, fără nici un fel de passe magnetice sau de adormire ipnotică, el a trecut *in transă*, adecã într'o stare quasi-cataleptică, peste câte-va minute după stîngerea lãmpei, și a scris apoi cu o repeđiciune vertiginosă. Am primit atunci urmãtõrea sublimă comu-

nicațiune, controlabilă din t'ute puncturile de vedere: amănunte, unele sub-înțelese și cunoscute numai mie, caracterul deschis și foarte energetic al soției mele, pînă și expresiuni personale proprie:

«În fine, dragă Hasdeu, m'aî scos la ivelă. Sînt «forțe mulțămită de t'ote cele ce aî povestit asupra «trecutului nostru; bine înțeles: trecutul sufletesc, «lăsând de o parte grămada de nori, cari amenințaă adesea să ne înnece traîul și să ne întu- «nece lumina viitorului. In adevăr, acolo am fost «tot aceia ce sînt și aici, însă ceva mai puțin bună, «căci — de! — ori-câtă tărie aveam de a mă face «nesciutóre, totuși partea trupescă căuta să puie «pedeci seninătății mele sufletesci. Grele ne-aū fost «începuturile modeste, însă tot-dea-una demne. Am «trecut prin multe, însă și tu aî ascultat la glasul «meū, și aî priceput când ne amenințaă clipele de «garele cumpene. Eū munciam alături cu tine, și «tu munciaă pentru doi, mai târziū pentru trei. «Ah! cât eram de mulțămită, când aî arătat lumii, «mai cu sémă lumii din țera românescă, când aî «arătat — dic — cum trebuie să fie nevêsta. Da; eram «mândră când eram gospodina casei — fără de «nici un ajutor; mândră când am fost doică și «mândră când eram învățátóre; și cât la locul «meū eram atunci, când trebuia să împart suferința cu ceia ce atâta suferia; și cu t'ote acestea

«să pot trece peste toate, punând stavilă durerii pentru
 «a pute da o rață de mângâere aceleia ce acum
 «e aici lângă mine. Ori-când te-am înțeles; în tot-
 «dea-una te-am rădicat; și nu dóră că erași ade-
 «menitor, nu, ci pentru că în tine se întrupa ul-
 «tima și pe veci stînsa rață de mare ném. Cât
 «eram cu *Lilica*, încă speram în viitor; când s'a
 «stîns, nu mî-ai rămas de cât tu, și în tine era
 «adunată întréga mea viéță pămîntescă. Acum
 «însă te slăvim aici, și nu te lăsăm chîar dacă ai
 «șovăi... ai pe mine, care dacă nu mă amestec
 «în unele, totuși fac ce'mî place mie a face acolo
 «la drăguțul nostru de castel. Póte Vasile ¹⁾ să se
 «cređă că este grozav; însă dacă nu aș fi eú acolo,
 «atunci multe neajunsurî s'ar ivi și le-ai simți;
 «să'î spuî astea lui Vasile ca să nu se pré mân-
 «dréscă, că eú nu'l voiú lăsa. Dragă Hasdeú, îți
 «mulțamesc de toate... Cred că ești mulțămit și tu
 «de cele ce ți-am spus, și crede că va fi în cu-
 «rând vremea ca să se limpedéscă multe de acolo.
 «Cum mai rîdeam noi, când ai spus că acum s'au
 «dus ambele Juliî; și când lumea picurà de lacrimî,
 «óre noi nu vedeam totul? Și dacă ai sci cât sîn-
 «tem de fericite aici în adevărata viéță!.. Nu mai
 «am pentru ađi nemic a mai scrie, și rămâne la

1) Vasile Pascu, intendentul meú, care este credinciosul nostru
 dela 1888 încóce, rămas acuma singur însărcinat cu gospodăria.

«viitorea ședință ... Așteptând până atunci, te să-
«rută a ta Julie».

Acastă comunicațiune curat spiritică, dată fiind în multiplicitatea de condițiuni pe cari le întrunesc, chiar dacă eū n'aș avé alte sute și miī de probe analóge, ar fi singură un argument suficient de nemurirea individului omenesc în afară din corpul cel pămîntesc, căci ȓece farsorī în curs de ȓece ȓile nu vor fi în stare de a contraface o asemenea obiectivitate personală.

Eū însumī, care cunosceam pe nevęsta mea în timp de aprópe 40 de anī, o recunosc aci pe deplin întręgă în orī-ce cuvînt, în orī-ce întorsetură de frasă, în orī-ce exclamațiune saū gest verbal; eū însumī, care sînt autorul conferinței mele academice, n'aș puté combina așa de aidoma un răs-puns din partea soției mele; cu atât mai vîrtos un străin ar fi într'o imposibilitate categorică sub raportul formei și sub raportul fondului tot-o-dată. Orī-care ipotesă ne-spiritică ar fi pré trasă de pěr, nefiréscă, absurdă.

Să mai adaug o lămurire fórte quintesențială. In experimentațiunile mele spiritiste, n'am căutat nici o dată a căpęta comunicațiunii extra-terestre decât numai și numai dela cei *iubiți* de mine și căroro eū le-am fost *iubit*, pe prima liniă: tatăl

meu, fratele meu, fiica mea, nevêsta mea. Cine vrea sã converseze îndelete cu un Kant sau un Napoleon, cine dorește sã afle dela cei duși comori sau secrete de Stat, — sãnătate! dar eũ unul n'am fãcut'o și n'o voiũ face; ba nu'mã plac nici în genere spirite anonime sau pseudonime pe cari nu le pot *controla* într'un mod individual serios. Control și erãși un multiplu control înainte de tôte! cãci în comunicațiunii spiritiste câte o datã se furișezã, mãi mult seũ mãi puțin, elemente subiective prin auto-sugestiunea propriã inconștientã chiar a celui mãi bun medium. Feriți-vẽ darã cu tot dinadinsul de spirite anonime seũ pseudonime necontrolabile; iar dacã temelìa iubirii vẽ lipsesce, dacã n'ați iubit adevãrat pe nimenea și n'ați meritãt nici o datã o adevãratã iubire, tôte iubirile vostre resumãndu-se într'o complicațiune de egoismuri reciproce, — o! atunci mãi bine nu vẽ mãi bãgați de loc în sciința sufletului.

Peste o sãptãmãnã, la 14 Martie, în același loc și prin același medium, fiind fațã fotograficul Spirescu și pictorul Eugeniũ Voinescu, în aceleași condițiuni eũ am primit o nouã comunicațiune, relativã la aceiași conferințã academicã. Iatã-o :

«Dragã Hasdeũ, dupã cum veđi, eũ rãmãiũ me-
«reũ acciași, pôte deprindẽdu-mẽ din ce în ce

«maî mult cu tôte cele de aici¹⁾. Crede că nu mă
 «las nici eû maî în urmă; și cu tótă voința ce o
 «am, înving o mulțime de pedeci, cari pôte nu
 «de-aș fi putut supune, dacă nu aș fi din *Moți*. Sînt
 «atât de mulțămită vędënd pe d. Voinescu pintre
 «noi; nu trebuia să lipsescă atâ de mult; ar fi
 «putut să ne dea semne de vieță nu numai đua
 «spre a'și arăta suferințele, ci maî ales séra, când
 «eû 'i-aș fi putut da remedii contra neajunsurilor
 «ce le are. Un lucru am de rugat pe d. Voi-
 «nescu: să facă dreptate și să împingă la drep-
 «tate și pe cei-lalți, când va fi nevoie. Mulțămesc
 «de vizită, și cređă că trebuia să fie aici maî cu
 «sémă în astă-séră: vei vedé maî târđiũ pentru
 «ce. Dragă Hasdeũ, dacă ai sci tu, cât bine va is-
 «vorì pe urma conferinței ce ai ținut'o la Academie!
 «Tu încă nici nu'ți poți da sémă. Astăđi tótă su-
 «flarea românescă, dar maî cu sémă femeile aș-
 «téptă a citi în revista lui Pेत्राșcu cele ce ai spus
 «despre «O nevéstă Româncă». Binele va fi simțit
 «după o generație, iar conferența ta va fi folosi-
 «tore ca un model de educație a tinerilor căsăto-
 «riți. Maî mult ca atâta nu'ți pot spune; iar de-
 «spre rezultat îl vei vedé aici²⁾. Adevěrat că socrul

1) Cuvîntul *aici* e subliniat în original într'adins, căci maî jos ace-
 lași cuvînt e întrebuințat cu sensul obicînit pămîntesc, ș'apoi la sfîrșit
 iarăși subliniat cu sensul cel spiritist.

2) Adecă: îl vei vedé după mörte.

«tată a lucrat împreună cu tine, pe când eu că-
«lăuziam amintirile tale. Ce să'ți mai spun? Sînt
«pe deasupra de măsură toți satisfăcuți. Resultatul
« — târziu, însă atît de folositor! Mai multe altele
«nu am a'ți spune, și de aceia pun capăt scrierii
«mele, îmbrățoșându-te cu drag a ta Julie».

Acéstă a doua comunicațiune spiritistă asupra
aceluiași subiect aruncă o rață și mai viuă de lu-
mină *controlabilă*.

La 14 Martie eu nu dedusem manuscriptul
conferinței mele la «revista lui Pătrașcu», adecă la
frumósa publicațiune periodică «Literatură și Artă
română», căci manuscriptul fusese încredințat
deja la 7 Martie în mâniale d-lui I. Bianu, mă-
jor domul Academiei, după cum l'am califi-
cat eu cu o altă ocașiune academică¹⁾. Aștep-
tam dară ca lucrarea să apară mai întai în *Ana-
lele* Academiei. După 14 Martie m'am convins însă
dela însuși d. Bianu că publicarea va întârzi, și
atunci am fost silit a alerga la ospitalitatea d-lui
Pătrașcu, ceea-ce tocmai m'-o prevestise deja co-
municațiunea de mai sus.

O altă împrejurare caracteristică este că ma-

1) Veđi diarul *Conservatorul* No. 72 din 1 (14) Aprile 1903: «Cartelul
academic».

nuscriptul, fiind depus la d. Bianu, nu voiam să'l retrag, și decî trebuia să am un alt manuscript. Eū nicî o dată, dar nicî o dată nu trag o copie după ce am scris ce-va: nicî o dată nu fac doue exemplare. De astă dată pentru prima oră m'am pomenit a-casă cu o copie, pe care am putut imediat s'o daū la «Literatură și Artă».

Maî este o particularitate interesantă. Revista d-lui Pătrașcu întărziase par'că într'adins. Eū doriam cu orî-ce preț conferința mea să ăasă la lumină pînă pe la începutul lui Aprile, vrea să ăică pînă la închiderea sesiunei generale a Academiei. Unii mă asiguraū că revista d-lui Pătrașcu a și încetat de a maî apare, de vreme ce nu s'a vădūt nicî pe Ianuarie. Eî bine, pe la finea lui Martie s'a tipărit un număr dublu: «numărul de la 25 Ianuarie și 15 Februarie 1903», prin care se începe «anul VII» și care cuprinde tocmaî în fruntea lui conferința mea cea citită în Academiă la 7 Martie, ca și cînd ar fi fost împedicat anume ca să aștepte douē luni.

Tôte acestea pot fi privite ca azarduri, dar atunci sînt *pré pré* azarduri. Și eū numesc azard tot ce nu mî-o explic pînă ce nu sînt încă în stare de a mî-o explica. Aci însă eū am ajuns a mi le puté explica, considerându-le ca inspirațiune, prin urmare nu un azard, nu ce-va fără cauză, ci efec-

Dómna JULIA B. P. HĂȘDEŪ

în 1899

tul acțiunii unor suflete desincarnate, cari au rămas foarte energice, acțiunea lor fiind demonstrabilă, deși agenții sînt invisibili, inaudibili, impalpabili pentru generalitatea pămîntenilor. Adesea noi înșine, cei cari recunoștem posibilitatea inspirațiunii în principiu, ne închipuim totuși în aplicațiune că noi singuri am lucrat prin propria noastră inteligență fără nici un amestec supra-normal din afară. Așa, bună-ora, eu eram convins că conferința mea academică a fost pe deplin o lucrare a mea individuală. Comunicațiunea cea din 14 Martie îmi spune însă: «socrul tată a lucrat împreună cu tine, pe cînd eu călăuziam amintirile tale».

Exemplul cel mai complicat și totuși cel mai controlat al acțiunii asupra unei scrieri a mele din partea mai multor Spirite amice, adică a unor amici plecați de pe pămînt, o acțiune la care eu m'am supus nu într'un mod servil sau indiferent, ci după multă luptă, a fost articolul publicat în *Cronica* No. 441 din 3 Noembrie 1902, apărut apoi în *Apărarea națională* No. 106 din 10 Noembrie.

Pentru o desăvîrșită claritate, cazul fiind foarte important din punctul de vedere al comunicațiunilor spiritice, sînt silit a reproduce aici mai întîiu textul întreg:

Ce fel de anti-semiți sînt Români?

(Scrisoare deschisă către d. I. G. Bibicescu)

Il est, en effet, curieux de noter que les Juifs fournissent un contingent d'*aliénés* quadruple et même sextuple des autres concitoyens.

Cesare Lombroso.

Iubite D-le Bibicescu,

Sînt vr'o doue-zeci de ani de cînd ne cunoscem. Mî-ai fost tot-d'a-una fôrte simpatic. Eũ sînt conservator (nu junimist), D-ta ești liberal (nu socialist), și totuși ne lega o nestrămutată stimă reciprocă, cu singura rezervă că ne feriam de a vorbi între noi politica de partidă. Este însă o altă politică, politica cea mare, aceia în privința căriia, la Români cel puțin, deosebire de partide n'a existat nicî o dată: liberalii și conservatorii, albi și roșii, aũ fost strîns uniți de cîte ori se încercau a ne lovi dușmanii din afară, fie prin fapte, fie prin presă, fie prin note diplomatice. Românul acela care ajută și susține direct sau indirect o calomniă străină asupra nẽmului românesc, plăsmuind *ziduri chinezesci* bună-óră, pe un asemenea pretins Român diarul «Cronica» îl calificase pré-aspru *trădător*, alții — cu un termen pré-blând — ar puté să nu'l califice, ci numai să'l *descalifice*, eũ însă — nicî

pré-blând, nici pré-aspru — pe autorul faimoselor celor trei-spre-zece articole din «La Roumanie» îl consider ca un simplu *avocat internațional*, și îl ajunge atâta. Iată de ce, iubite D-le Bibicescu, pe terenul acestei politice de apărare națională, eă conservator și D-ta liberal, noi putem să vorbim fără a ne aluneca în cértă de partidă.

Discursul D-tale, ținut în consiliul comunal din București la 2 Octobré, discurs admirabil prin tact și prin temperament, nu avea nevoie de a răspunde la extravagantul amestec al Statelor-Unite, care făcuse deja din capul locului în Europa întregă un colosal fiasco. Nu D-lui Hay îi răspunde dară primarul Capitalei române, ci numai își face datoria de a deștepta țera la timp asupra fiilor celor vitregi, cari cu sciință saă mai bine fără consciință, meștesugesc a învenina pe nesimțite viitorul nostru național. În memorabilul discurs, D-ta puî pe frontispiciu întrebarea: «Sînt persecutați Evreii în România?» și dovedesci prin date statistice că nu. Pentru a completa tesa D-tale, eă voiî răspunde la o altă întrebare: «Ce fel de anti-semiți sînt Românii?» și voiî căuta apoi a explica psihologicesce enigma așa numitei *ceștiuni israelite*.

Nu cred să fie vre-un alt Român mai cunoscut și recunoscut ca anti-semit decât mine, și acesta

de patru-deci de ani fără nici o șovăire. La 1862, în Iași, eă publică un act din 1579, prin care Petru-vodă Șchiopul gonă pe Evreii din Moldova, și alăturam cuvintele Domnului moldovenesc cu ale lui Napoleon I când dicea: «des juifs sont de véritables «nuées de corbeaux... ce sont des chenilles, des «sauterelles qui ravagent la France...» (Din Moldova, Iași 1862 p. 16—26). Aședându-mă apoi în București, eă am scos la lumină în 1866 mai multe «Studii asupra Judaismului» (Treii Ovreii—Talmudul—Industria Națională). De atunci încôce n'am încetat de a combate invasiunea evrească în România, nici o dată însă din vre-o preocupătiune bigotă; și pentru a pune în acestă privință punctul pe *i*, am publicat la 1868: «Istoria toleranței religiose», apărută de'ntăiu treptat în țiarul *Românul* sub patronagiul regretatului C. A. Rosetti, veneratul nostru amic comun, iubite D-le Bibicescu, unde fuseserăm noi amîndoi în aceiași școlă a anti-semismului celui românesc. De câte ori vedeam câte un Evreii devotat sciinței și care mi se părea crescut românesc sau cel puțin *românizabil*, eă îl îmbrățișam cu căldură și—notăți bine—fără a'l îndemna la botez.

Se scie câte am făcut eă și chiar câte am suferit pentru D. Lazăr Șăineanu. O spune el însuși, măcar în parte, în broșura sa: «O carieră filo-

logică», București 1901 pag. 1, 4, 8, 12, 15, 16, 19, 26—27, 32, 46, 56. Ceea ce însă nu se știe de loc, sînt relațiunile mele cu D. Dr. M. Gaster, astăzi marele rabin la Londra și înviersunat adversar al Românilor. Îl cunoscuî în 1879, cînd era încă tîner, foarte inteligent și laborios, plin de foc sacru pentru știință, înflăcărat pentru studiul filologiei române, și îmi propuseî atunci eu însumi de a stăruii ca să capete imediat naturalizarea. Conserv un tînc de scrisorî dela D. Gaster, după cum conserv — sub titlul colectiv de «*Juvenes dum sumus*» — o arhivă epistolară dela tinerii mei uniceî saui elevi de altă dată : Gr. Tocilescu, Bianu, Șăineanu, I. Bogdan, I. Bărbulescu, N. Iorga, etc. Dintre scrisorile D-lui Gaster voiu utiliza aci doue de o cam dată, ambele din Breslau, vestita pepinieră a rabinilor. La 10 Februarie 1880 D. Gaster îmi scrie : «În fine, mi s'a urit de a mă sta ca o amfibie : «român și neromân tot de o dată, și m'am adresat «ađi către D-nu Rosetti alăturînd o cerere către «Camera pentru indigenat. Tot de o dată mă adresez către D-vóstră făcînd acu întrebuiñare de «bine-voitorul vostru serviciu, cu care ați promis «a mă sprijini și a stăruii pe la locurile competente «ca să nu mi se facă obstacole neașteptate. Ași «vrea ca să fiu deja discutat și votat încă în cursul «acestei sesiuni, de aceea vă rog a exercita toată

«influența ce posedați ca treburile mele să meargă
 «cât se poate de grabă. Nu știu dacă n'ar fi oportun
 «să mă adresez și către Dim. Sturdza? Ce credeți
 «D-voastră. Adevărat să mărturisesc, nu m'ași
 «bucura cu o așa slabă majoritate cum a fost la
 «alți. Cel puțin atât cred că am meritat dela țara de
 «care m'am ocupat cu atâta iubire și patriotism!» ..
 În scrisoarea din 15 Martie același an, D. Gaster
 dice: «Viū acu din parte'mi a vă mai mulțumi
 «pentru stăruința cu care lucrați la naturalizarea
 «mea. Sper dar că peste puțin se va decide...»
 Dacă ilustrul rabin n'a reușit, să ni-o lămurască
 însuși; de sigur însă n'a fost vina mea, și nu a
 mea vină a fost expulsarea D-lui Gaster, care la
 1880 se ocupase de România «cu atâta iubire și
 patriotism!»

Același fel de anti-semit am fost eu tot-d'a-una
 în privința Evreilor din afară. Pe străinii cei eminenți
 în genere, fie ei catolici, fie protestanți, fie israeliți,
 i-am admirat, îi admir și îi voiu admira, regretând
 că nu sînt ai noștri. Cu răsposatul profesor Benfey
 dela Göttingen, Evreu, eram în cele mai bune
 raporturi personale și epistolare. În Paris, eu și
 familia mea, eram foarte bine cu familia D-lui Mi-
 chel Bréal, Evreu, care m'a și introdus în Socie-
 tatea lingvistică de acolo. Sînt în relațiunile cele
 mai amicale cu ilustrul Ascoli dela Milan, una

din gloriele Italiei. Un Ascoli, Evreu, imi e tot așa de drag ca și amicul meu Angelo de Gubernatis, catolic. Tot așa fel de anti-semiți, întocmai ca mine, sînt toți Români. Eu nu sînt mai bun, și nu vrîu să fiu mai rău. Să mi se arate un singur Român care să cărtăscă contra D-lui David Emanuel, profesor la universitatea din Bucuresci și totuși Evreu nebotezat. Toți Români il iubesc și 'l stinéză. Eu unul, dacā ar fi să formeze un cabinet, n'aș fi departe de a'î propune un portofoliu. Dar masa Evreilor, mulțimea cea îngrozitoare a habotnicilor, o! să mă ferescă Dumnezeu! Și cui ore să fie ei simpatici? Nicī chiar D-lui Bernard Lazare, care făcuse mai de-ună-đi un marș triumfal printre hahani delahluu pînă la Dîmbovița, făcînd acuma prin presa occidentală atîta taraboiu contra închipuitelor persecuțiuni ale elementului evreesc în România. Repet încă o dată, nu în glumă, ci foarte serios, nicī D. Bernard Lazare nu 'i iubesc pe Evrei, și drept specimen iată ce scriea el însuși în cartea sa «L'antisémitisme, son histoire et ses causes»: «Quelles vertus ou quels vices valurent au Juif cette universelle inimitié? «Pourquoi fut-il tour à tour, et également, mal-traité et haï par les Alexandrins et par les Romains, par les Persans et par les Arabes, par des Turcs et par les nations chrétiennes? Par ce

«*que partout, et jusqu'à nos jours, le Juif fut un être «insociable...»*» (ap. Fr. Bournand, *Les Juifs et nos contemporains*, pag. 297). Are o deplină dreptate D. Bernard Lazare, căruia îi fac o adâncă pleacăciune.

Evreii sînt siguri și vor să ne asigure pe toți că ei sînt poporul pe care anume îl alege Dumnezeu din totalitatea nămurilor omenesci. Fie; să ne lase dară și pe noi a fi după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, urmînd aceeași sistemă electivă, adică de a nu lua cu toptanul, ci a alege dintre Evrei întocmai precum Dumnezeu îi alege pe Evrei dintre cei-Palți. Ar fi o adevărată batjocură de a primi fără alegere pe Evrei numai și numai pentru că ei sînt ce sînt și cum sînt, pe cînd alegem unul cîte unul pe Germani, pe Francezi, pe Italieni, ba pînă și pe frații noștri Români de pe aiurea. Ar fi și mai batjocuritor de a vinde noi înșine de bună voe pentru blidul cu lînte, după expresiunea lui Moise, pentru «capitaluri străine» după teoria sa *pledoaria* D-lui Take Ionescu. Nu se află și nu se va afla în veci un ministru român, un avocat Crémieux în capul Statului nostru, care să cuteze a unelti sinuciderea națională. Sînt un om aproape de șapte-zeci de ani, zdrobit prin muncă și prin nenorociri; ei bine, eu nu m'aș sfii o clipă a smulge carabina mea din părete și brațul meu ar avea

destulă vînă pentru a spulbera crierii unui asemenea ministru, ca pe un câne turbat. Anti-semitul român n'a cerut și nu cere alt ce-va decât: egalitate pentru Români de orî-ce rit și egalitate pentru străini de orî-ce religione. Evreul, întru cât nu s'a împămîntenit, nu e Român, ci străin.

Și de cînd óre se bizuesc Evreii a fi cetățeni Români? a avé la noi nisce [drepturi mai mari decât cei-lalți străini? a se bucura de un privilegiu *ab antiquo*? Autoritatea cea mai necontestabilă despre starea României în ajunul anului 1821 este Dionisie Fotino, om de casă al Filipescilor, locuind în țeră și avênd la dispozițiune actele administrative ale epocéi. El constată că pe atunci în Muntenia Evreii erau mai puținî decât Nemții și Armenii, iar sub raportul Moldovei ne dă o cifră precisă: «10 mîi Evrei, împărțiți în comunități după «orașe, avênd fie-care comunitate câte un hrisov «special și contribuind câte o sumă determinată». (Istoria Daciei, t. III, p. 141, 340). Atâta'i tot și lada'n pod! cum se vorbește în popor despre o zestre sărăcuță. După 1821 puvoitul Evreimii, în Moldova mai cu sémă, a crescut treptat pînă la proporțiunile unui potop, nici odată însă ei n'aũ fost priviți ca pămîntenî, ci ca venetici, ca străini, ca *tirtani*, — termen care însemnáză pe un supus austriac, și ni'l explică nu un filolog român anti-semit, ci Evreul

D. Lazăr Șăineanu înainte de a se fi botezat: «tîrtan — Unterthan» (Semasiologia, p. 246 nota). De unde dară pretențiunile Evreilor, cari pe de o parte ne aduc la noi busta ancheta D-lui Bernard Lazare, și pe de alta alérgă la intervențiunea anti-poșilor? Ce însemnéază gogorița emigrațiunilor, ca și când noi ar trebui neapărat să'i rugăm a nu pleca? Plece sănătoși! Ce'i mai bun'i și ce'i mai romanizați vor rămâne de sigur și vor cere împămîntenirea pe calea cea constituțională. Pe ce'i-lalți nu'i oprim și nu avem dreptul de a'i opri, afară numai dóră pe ce'i nebun'i la balamuc. . . A! tocmai aci este o cestiune sciințifică, pe care o voi discuta acum pe scurt cu somităi israelite.

Evreul D. Bernard Lazare ne-a spus că caracteristica cea mai generală perpetuă a Israelitilor este că ei sînt *insociabili*. Într'o societate civilisată ce'i mai insociabili sînt negreșit nebun'i, mai cu deosebire ce'i bolnav'i de megalomaniă și de mania persecuțiunilor. Acei ce se cred singur'i «aleși ai lui Dumnezeu» sînt megalomani fără îndoelă; cât despre mania persecuțiunilor, probă învederată sînt plîngerile Evreilor contra României.

În adevăr, predispozițiunea specială a Evreilor, prognosa lor pentru nebuniă este un fapt de demult înregistrat în sciință. Celebrul alienist italian Cesare Lombroso, israelit el însuși, constată că la

Evreii sînt de patru și chiar de șese ori mai mulți nebuni de cît la oricare altă naționalitate. El citează pînă și cifrele statistice exacte pentru Anglia, Italia și Germania după Jacobs, Servi, Verga și Mayr (*L'homme de génie* p. 178).

În momentul de a termina această lungă epistolă primesc ziarul parisian *L'Europeén* din 1 Noembrie 1902, în fruntea căruia d. Anatole Leroy-Beaulieu, membru al Institutului, cere convocarea unei conferințe europene pentru regularea afacerilor Orientului și, între altele, dice: «En faisant reconnaître «des droits des Chrétiens par la Porte, *les droits des «israelites par la Roumanie*, l'Europe montrerait au «monde qu'elle ne s'inspire que des intérêts de «l'humanité et de la civilisation . . .»

În loc de o conferință diplomatică ar fi mult mai potrivită o conferință internațională de medici alieniști, dar fără avocați de cei internaționali.

Cît pentru cei-alți avocați, ar trebui să se dea la lumină într-o nouă edițiune și să se traducă franțuzesce și nemțesce, ba și englezesce pentru Statele-Unite, prețiosul volum de 472 pagini, intitulat: *Procesul locuitorilor din Darabani înaintea curții cu jurați din Dorohoi, darea de sémă în extenso cu pledoariile d-lor T. Maioreșcu, L. Dimitriu, N. Voinov, P. Ghica, Lepădat, Măndru, Nic. Ionescu și G. Cimara și*

raportul procurorului general Remus Opran, București 1879 în 8°.

Îți strâng mâna, iubite d-le Bibicescu, că conservator, d-tale liberal.

Câmpina, 2 Noembrie 1902

B. P. Hasdeu.

Acest articol a fost tradus imediat nemțesce în *Rumänischer Lloyd* (18—20 Nov. 1902) și a produs nu o mică impresiune în presa română (*Observatorul* 4 Nov. 1902, *Epoca* 6 Nov. 1902), mai ales în acea filo-semită (*Cronica israelită* 9 Nov. 1902), afară de o mulțime de felicitări căldurose orale și epistolare. Voiu cita în specie următoarele urări dela doi profesori universitari din Iași :

«Mult stimat D-le Hasdeu,

«Vă rog să-mi dați voie să vă strâng mâna, «cu totă puterea sentimentului meu de admirație și entusiasm, pentru articolul *Ce fel de antisemiți «sint Românii*, publicat de curând în *Apărarea Națională*, și pe care tocmai îl terminați acum de citit «din auzul mai multora.

«Al D-tale cu totul devotat,

«I. Gavanescu.»

«Onorate Domnule Hasdeu,

«Adânc impresionat de energicele cuvinte cu

«cari ați înfierat purtarea nedemnă a autorului
 «celor 13 articole, caracterizându-le ca «pledoarie»
 «a «unui avocat internațional», vă rog să 'mî dați
 «voie și mie ca să exprim deplina mea admira-
 «țiune. In împrejurările prin cari trecem aseme-
 «nea vorbe sînt adevărate *fapte mari*. Ele aruncă
 «asupra reacțiunii naționale lumina unui nume
 «venerat de toți; ele îmbărbătează caracterele, așa
 «de slabe, ale luptătorilor noștri; ele arată *direc-*
 «*țiunea* în care trebuie să ne îndreptăm hotărîți,
 «fără întărziare și în *unire*, dacă nu voim să ajun-
 «gem iloții jidanilor.

«Dacă *toți* frunțașii poporului nostru ar fi cuge-
 «tat ca D-vóstre dela început — ce departe am fi,
 «și de câte umiliri am fi scutiți. Cea din urmă —
 «Marcus Samuel!

«Sfîrșesc, onorate Doamne Hasdeu, rugându-vă
 «să primiți, și cu acest prilej, încredințarea înal-
 «teî stime și admirațiunii cu care sînt al D-vóstre
 «cu totul devotat

A. C. Cuza.»

Voiu constata acuma nascerea cea psihică
 auto-biografică a articolului meu. Ca să fiu drept
 pentru Evrei, mărturisesc că acea nascere absolut
 intimă a ghicit'o numai f'oca bucurescénă filo-se-
 mită *Dorobanțul* dela 13 Novembre 1902, No. 217,

unde un *Leibu Tinichigiul* dice: «dîmî vine cam greu
 «a respunde aspru d-luî Hasdeû şi nu voesc a'l
 «trata la rîndul meu cu neexactităţî, fiind-că eû
 «respectez în d-sa pe omul ce trece de mare în-
 «văţat, logician, savant; om cû minte etc. etc., şi
 «dîmî vine greu să 'l iaû la refec în public, dar aşa
 «între patru ochi, d-le Hasdeû, pot să vă întreb:
 «ştiţi d-vóstră mă rog ce se vorbeşte de d. Has-
 «deû în Bucureşti în privinţa copilăriilor ce face
 «cu experienţele d-sale spiritiste...» Aşa este; a
 ghicit'o părdalnicul de tinichigiû. Originea artico-
 luluî meu este spiritistă, da, şi numai spiritistă,
 după cum ne vom convinge mai la vale. E de
 mirare însă că ghicitorul Leibu n'a descoperit în
 acel articol un element spiritist curat evreesc, şi
 anume conclusiunile, mele se întemează acolo pe
 două ilustraţiuni israelilte spiritiste: pe Cesare
 Lombroso şi pe Bernard Lazare, cari amîndoi de-
 monstrază marea propensiune tradiţională a Evrei-
 lor la megalomaniă, nebunia cea mai insociabilă.
 Cesare Lombroso, după ce ridiculisă de 'ntăiu spi-
 ritismul ca şi Leibu Tinichigiul, a publicat apoi
 la 1901 următórea solemnă energică retractare:
 «Sono vergognoso e dolente molto di aver combattuto
 «con tanta tenacia la possibilità dei fatti cosiddetti spi-
 «ritici»¹⁾. Cât privesce pe acum de curând reposa-

1) Armando Pappalardo, *Spiritismo*, ed. 2, Milano 1901, p. II.

tul Bernard Lazare, acela care venise la noi în România ca să ne amenințe cu urgiă, publicase la 1893 două interesante articole spiritiste întitulate : *La télépathie et le Néo-Spiritualisme* într'o revistă ocultistă¹⁾. Prin urinare, Leibu Tinichigiul pôte să rîdă cu haz de «experiențe spiritiste», nu rîd însă frunțașii cei serioși ai Sionului.

Cel mai vechi specimen autentic de o scriere automatică, cel mai vechi și rămas necunoscut în literatura spiritistă, este tractatul despre vise din secolul IV, de Synesius, de 'ntâi filosof neo-platonic, elev al sublimei Hypatia din Alexandria, apoi episcop al Ptolemaidei și celebru prin imnurile sale creștine, pe cari le admiră Villemain²⁾. Acest tractat e foarte remarcabil mai ales prin teoria perispiritului, adică a corpului fluidic neperitor intermediar între suflet și între corp pămîntesc, «*πρῶτον σῶμα ψυχῆς*», «primul corp al sufletului», un corp pe care spiritul îl păstrează și de care se servă când plécă după mórte din corpul cel vizibil. Synesius trimise tractatul seú Hypatiei, scriindu-í următoarele : «Acéstă carte, pe care însuși Deul m'ă «poruncit s'o scriú și a judecat'o, o închin imagi-națiunii, discutând acolo despre suflete, despre

1) La haute science, revue documentaire de la tradition esotérique, 1893, t. I, p. 51—60, 74—91.

2) Mélanges historiques et littéraires, Paris 1827 t. III, p. 394 sqq.

«imagini sufletesci și alte câte-va cestiuni, necer-
«cetate pînă astă-dî de cătră nici un alt filosof
«grec. Ce să mai spun? Intrégă acéstă carte a
«fost isprăvită într'o singură nópte, ba chiar pe
«la sfîrșitul unei nopți, după ce în vis primisei po-
«runca de a scrie. În vr'o două sau trei locuri îmi
«părea că nu e scriu, ci par'că sînt unul dintre
«ascultători; și chiar acuma, când recitesc, sim-
«țesc asupră'mî ce-va minunat ca la poeți, ca și când
«mî-ar răsuna la auđ o voce divină». . . 1)

De aceiași natură, absolut de aceiași natură
este cazul meu, dar cu totul nepoetizat, avênd a
face cu morți bine cunoscuți, fôrte controlat, sciin-
țificesce metodic, și durând în curs de o lună și
jumătate fără nici o visiune, fără extas și pasi-
vitate ca la Synesius.

În Septembre 1902, abia două luni după mórtea
nevastei mele, eă renunșasem de o cam dată la
orî-ce preocupățune politică, și cu atît mai ales
nu mă gândiam de loc la cestiunea evreescă,
pe care o deșteptase în România famósa notă di-
plomatică americană și pe care eă din parte'mî
o consideram ca o simplă obrăsniciă caraghióză.
La 13 Septembre, avênd óspe la mine în Cămpina
pe mediumul K., primii o comunicațune spiritică

1) Synesii Opera quae extant, ed. Petavius, Luteiace, 1623, p. 293.

Cfr. Druon, Oeuvres de Synésius, Paris 1878, p. 490.

dela soția mea, care m-ă vorbit numai despre apropiata aniversară de 17 Septembrie, când trebuia să fiu în București la cimitir, acuma pentru prima oară eă singur dela mórtea fiicei nóstre. A doua zi, la 14 Septembrie, pe neașteptate îmi sosese la Câmpina mediumul A., prin care obicînit mi se comunică tatăl meu mai tot-d'a-una rusesce, după cum eă am spus'o deja în *Sic cogito* (ed. III, p. 151), căci Spiritul preferă limba cea mai întrebuintată în timpul vieței sale pămîntesci. Pe lîngă mine și pe lîngă mediumul A., eraă față d. V. Cosmovici, d-na Luiza Cosmovici și intendentul meu Vasile Pascu.

Am primit atunci o lungă comunicațiune, din care extrag în traducere următorul pasagiū :

«Cestiunea evreescă, rădicată de Americani, nu este așa de nulă pentru România noastră după cum ești tu dispus a o crede: în viitor vor mai fi éráși și éráși dificultăți în acéstă privință. Dar de o cam dată este *necesar pentru Români* ca să se tipărească un respuns curat istoric despre Evreii

Воп-ось еврейскій поднятій Американцами вовсе не такъ ничтоженъ для нашей Ромынии какъ ты склоненъ думать: впереди будетъ еще и еще зат-уднения по этому воп-осу. Но пока необходимо для Ромыновъ чтобы былъ напечатанъ отвѣтъ чисто исторически объ Евреяхъ ромынскихъ, и статья должна появиться на фран-

din România, și articolul trebuie să se publice în limba franceză, iscălit și scris de un Hasdeu. Numele teă, da, numele teă e foarte cunoscut în Europa, și articolul va avea o mare influență. Tu îl vei scrie nu ca anti-semit, căci nici tu, nici noi nu sîntem anti-semiți, dar articolul va justifica România contra atacurilor ce-î fac Evreii. Dacă nu vrei să scrii francezeste, atunci să scrii românește. Resgîndesce-te bine. Noi toți sîntem în jurul teă, și ți vom sta în ajutor. Alexandru — Boleslas — Valeria.»

цузскомъ языкѣ и быть подписана написана однимъ изъ Хаждеевъ. Твое имя, да, твое имя очень извѣстно въ Европѣ и статья и оизведетъ большое вліяніе. Ты ее напишешь не антисемитически, потому что ни ты ни мы не антисемиты, но она оправдаетъ Ромынію противъ нападковъ которые дѣлаютъ на нее Евреи. Если ты не хочешь писать на французскомъ языкѣ, тогда пиши по ромынски. Обдумай все. Мы все вокругъ тебя и поможемъ тебѣ. Alexander. Boleslas. Valeria.

Acastă comunicațiune venia dară nu numai dela tatăl meu singur, ci însoțit de unchiul meu Boleslas și încă de bunica mea paternă Valeria, despre care eu am vorbit pe larg altă dată, născută Evreică, dar sublimă prin virtuțile sale: «une sainte «par les actions nobles qu'elle a remplies dans son «passage là-bas», după cum o caracterisă fiica

mea¹⁾. Nicî însăși bunica mea Valeria nu era de loc filo-semită; fiii ei, foarte aristocrați prin creștere, amîndoi erau ostili Evreilor; apoi eu am fost tot-d'a-una anti-semit. Prin urmare, comunicațiunea de mai sus cea cu: «nicî tu, nicî noi nu sîntem anti-semiți» m'a supărat la culme, ast-fel că eu m'am grăbit a exclama imediat: «ba asta n'o voiu face!» și am repetat'o cu necaz nu o dată mai multe țile succesive.

Așa aū trecut la mijloc două săptămîni și mai bine.

La 3 Octobree 1902, fiind în Cîmpina, îmi adusei aminte că n'am citit un șir de articole, publicate de curînd de d. Take Ionescu în ȕiarul *La Roumanie* despre nota cea americană, și m'am hotărît să mi'l cumpăr a doua-ȕi cînd voiu fi în Bucuresci, căci — îmi ȕiceam — d. Take Ionescu este un fruntaș între conservatori, și eu unul, deși conservator, totuși trebuie să mă scutur de orî-ce solidaritate cu unele apucături strategice d'ale d-luî Take Ionescu. Acastă idee mă obsedă, și la 4 Octobree, sosind în Bucuresci, m'am grăbit după amiaȕi a'mî procura numerele respective din *La Roumanie*. Nu le-am citit însă în acea ȕi, ci le-am rezervat pentru întor-cerea la Cîmpina. Observai numai că acea serie de

¹⁾ Sic cogito, ed. III, p. 219—222.

articole se începe anume la 19 Septembre, adică aproape imediat după comunicațiunea pe care o primisem la 14 Septembre, ast-fel că tatăl meu părea a mă preveni despre apropiata primejdiă a campaniei celei americane a d-lui Take Ionescu. Am priceput'o acuma, însă numai acuma.

În aceiași zi de 4 Octobere mă aștepta un alt nou fenomen spiritic, foarte complicat și foarte convingător.

La 4 Octobere, adevărată o singură zi după cunoscutul discurs ținut de d. Bibicescu la 2 Octobere în Consiliul comunal din Bucuresci, discurs despre care nu scieam atunci nimic și nu puteam încă să știu nimic, măcar-că fondul lui era în cea mai strînsă legătură cu comunicațiunea cea dela 14 Septembre, — la 4 Octobere, în Bucuresci, séra, în întunec, fiind față fotograful Spirescu, mi-a venit două comunicațiuni spiritiste simultane, una prin mediul *K.* la un capăt al mesei și cea a doua prin mediul *A.* la cel-lalt capăt al mesei, ambi în stare cataleptică, stînd în picioare. Prin cel dintâu mi-a scris fiica mea franțuzesce despre cestiunea evrească: «si tu n'as pas assez de conviction et surtout assez de force pour te décider, alors je serai à côté de toi, sans doute sous l'influence de notre grand-père qui a son idée et une très-saine et

«très-juste appréciation . . .» Prin cel-l'alt mediū, m'ă-a scris tatăl meu rusesce:

In ultima mea corespondență, pe care ți-am trimis'o, tu nu m'ăi înțeles, și aveași dreptate, întru cât eū am fost pré-laconic. Tréba este că eū și Boleslas doriam atunci și dorim ca tu, ca Hasdeū, să rostesci cuvîntul nostru în cestiunea evreescă cea nedreptă, iar tu ai presupus că noi cerem dela tine să renunți la propriul teū *eū* în acéstă privință. Védënd că tu nu m'ăi înțeles pe mine, eū am inspirat pe un alt Român, și étă dară s'a făcut deja un pas în acéstă direcțiune. Astădi și ieri eū și Boleslas ți-am vorbit despre asta și tu ai simțit vorbirea noastră; așa dară noi persistăm a crede că și tu vei spune cuvîntul teū . . .

Въ моей послѣдней корреспонденціи, которую я тебѣ передалъ, ты не понялъ меня, и имѣлъ право такъ какъ я былъ въ ней слишкомъ лакониченъ; дѣло въ томъ что мое и Болеславово желаніе было п есть что бы ты сказалъ свое Хаждеевское слово въ еврейскомъ неправомъ дѣлѣ; ты же предположилъ что мы требуемъ отъ тебя отказатья отъ твоего я въ этомъ вопросѣ. Видя что ты не понялъ меня, то я внушилъ другому Ромыну, и вотъ ты видишь что уже есть одинъ шагъ въ этомъ направленіи. Сегодня и вчера я вмѣстѣ съ Болеславомъ бесѣдовали съ тобою объ этомъ, и ты почувствовалъ нашу бесѣду, и такъ мы всеже вѣримъ что ты скажешь свое слово . . .

Peste câte-va zile eu am citit discursul d-lui Bibicescu, și m'am încredințat pe deplin despre adevărata lui genesă: «vădând că tu nu m'ai înțeles, eu am inspirat pe un alt Român»; dar tocmai de aceea, dorința tatălui meu fiind acum aproape de tot realizată prin acel discurs, fie că, fie d. Bibicescu, — începuși a crede că rolul meu nu mai e absolut necesar. Ceea ce m'a mulțumit personalmente, este că fraza dela 14 Septembre: «nici tu, nici noi sîntem anti-semiți» avea un alt sens decum mi se păruse mie la prima impresiune. Am fost dară amîndoi satisfăcuți de o potrivă: și eu și spiritul tatălui meu. Îmi remânea totuși ce-va inexplicabil. Asupra cestiunii evreesci mă-au vorbit tatăl meu, unchiul meu, bunica mea și fiica mea . . . Dar cum de a tăcut nevêsta mea, care pe pămînt împărțășia cu desăvîrșire părerea mea asupra Evreilor? Soția mea, atît de francă și atît de energică, să nu'mi spună nici o vorbă? Ea, care mă povățuia la orî-ce pas? și care așea asupră'mi atîta binefăcătoare putere în curs de patru decennie conjugale? Mai ales să nu'mi dică ea nimic, pe când Lilica noastră s'a pronunțat deja într'un mod afirmativ? Tóte acestea mă turburau.

În fine, la 18 Octobre, prin mediul K., fiind presinte pictorul Eugeniū Voinescu, eu am primit mult dorita comunicațiune, fôrte remarcabilă prin o-

biectivitate, prin acca franchetă și energiă atât de caracteristice la nevêsta mea, însoțite de vioiciune și ironiă. Iată-o :

«Dragă Hasdeu, deși sînt oprită a'ți spune «tot ce știu și ce se face aici, însă m'am rugat «așa de frumos lui tata-socru, încât el m'a dat «voe să'ți spun tot ceea ce tu ai găsi greu de «îndeplinit; ș'apoi m'ai crede și pe mine ames- «tecată în adevêratul mic complot ce s'a urdit în «contra bunului teu simț. Nu e drept că eu aș «vrea să te rog să faci ce-va care ți-ar călca pe «inimă, adică cu aș stărui pe lîngă tine ca să scrii «despre Evrei așa cum pôte ar dori Valeria, care «e aici și citește ce scriu; însă atunci când m'aū «pus și pe mine în acca urdela, era tocmai că «dipsisem o clipă, și s'aū folosit. Și fiind-că mă cam «supêrasem, ce e drept, am obținut să fac eu «singură acêstă povestire, pentru ca să se scie «cum sunt legăturile mele față de tine, care'mi «ești acuma cu adevêrat drag, căci te iubesc ca «spirit și nu ca umbră trecătoare pămîntescă. Dacă «vei voi a scrie asupra Evreilor ce-va, atunci de «sigur vei alcătui o monografie pur istorică, pe «care X. abia așteptă pentru a'și vêrsa sarcasmul «copilăresc care'l stăpânesce. Iată, dragă Hasdeu, «ce țineam a'ți face știut.»

După ședința dela 18 Octobree, eă n'am în-târziat de a lua o hotărîre definitivă pe următoarele temeiri :

1° Cele trei-spre-șee articole ale d-luî Take Ionescu mă silesc a nu măi tăcé ;

2° Ocașiunea de a mă rosti îmi este dată prin discursul d-luî Bibicescu ;

3° Renunț la punctul de vedere pur istoric, în privința căruia m'am rostit îndestul deja altă dată în *Istoria toleranței religioșe* ;

4° Voiu arăta că nici eă, nici alți Români, n'am fost nici o dată anti-semiți în sensul obicînit al cuvîntuluî ;

5° Evreii cei distinși sînt și vor fi orî-cînd îmbrățișați în România și de cătră Români ;

6° Causa respingerii Evreilor în massă este *in-sociabilitatea* lor cea tradițională, recunoscută chiar de fruntași israeliți ca Lombroso și Bernard Lazare ;

7° Naturalisarea orî-căruî străin de orî-ce religiune nu pôte fi colectivă, ci numai strict individuală.

Puncturile 1°, 2° și 4° le datoriam direct spirituluî tatăluî meă, punctul 3° spirituluî nevetei mele, punctul 6° spirituluî fiicei mele, după cum se va vedé măi jos ; iar restul și sintesa totală, liberul arbitriu al alegerii și al armonisării, îmi

aparțin mie; prin urmare, a mea rămâne întreaga responsabilitate personală, orî-cât de mare și orî-cât de variată ar fi influența din partea amicilor celor desincarnați. Așa însă este în cazul meu, căci eu caut și primesc comunicațiuni numai *controlabile* dela spirite *bine cunoscute*; în casuri contrare, când are a face cine-va cu Spirite anonimice sau pseudonimice, când nu le controlază și nu le poate controla, rezultatul îl duce pe bietul zăpăcit la Balamuc.

Din dată ce am formulat programa de mai sus, m'am apucat a și scrie; și séra la 25 Octobre, în Bucuresci, prin mediul A, fiind față fotograficul Spirescu, am avut dela tatăl meu următoarea comunicațiune:

... la timp oportun tu *insuți* ai știut a pune mâna pe condeiu. Pentru a te împăca cu mine și cu Boleslas, noi amîndoi îți mărturisim acum cu sinceritate și din totă inima că nu noi te călăuzim în cestiunea evrească, ci noi recunoscem de bună-voie că tu ne călăuzesci pe noi...

... своевременно ты самъ съумѣлъ и иняться за перо. Чтобы примирить тебя со мною и съ Болеславомъ, какъ я, такъ и Болеславъ, искренно и се дечно сознаемъ тебѣ, что не мы руководимъ тебе, въ этомъ воп, ость тебя, но доб о-вольно признаемъ себя руководимыми тобою...

La 1 Novembre articolul meu, adică al nostru, a fost terminat și gata de tipar. În séra din acea Ți, în Bucuresci, prin mediul A., față fiind pictorul Eugeniū Voinescu și fotograful Spirescu, mî-a venit trei comunicațiuni. Tatăl meu, rusesce, mî-a mulțumit din partei și din a tuturor ai noștri. Fiica mea mî-a dat apoi a înțelege participarea sa la articol: «... tu as parfaitement eu raison «de citer ce Lazare Bernard. Je t'embrasse, cher, «cher, cher papa. Toute à toi, ta Lili». Nevésta mea, fórte energică ca pretutindenî și tot-d'a-una, s'a mărginit cu o singură exclamațiune: «Bravo, Has-«deū, te sărută a ta Julia!»

Mă opresc aci.

Originea spiritică a articolului meu este, cred, mai mult decât demonstrată. Și totuși orî-cine a fost sigur că lucrarea e propriă a mea, și cu atît mai vîrtos aș fi sigur eū-însuși dacă n'aș cunósce într'un mod așa ȃicînd documental peripețiile luptei, pe care am descris'o mai sus și'n care m'a susținut Spiritul nevestei mele contra altor Spirite amice, închipuindu'si dînsa cu grijă că ele sînt unite într'un «mic complot». Fenomene analóge mi s'aū întămplat nu o dată, supuse controlului celui mai riguros. Voiu mai aduce un singur exemplu mult mai vechiu.

La 28 Februarie 1897, dimineața, amicul meu Ionnescu-Gion venise la mine ca să-mi dea o cugetare pentru *Albumul studenților*, rugându-mă din partea d-nei Sihlănu. Întimpinându-i că n'am nici o cugetare de comandă, Gion m'a răspuns că e necesar să-mi dea ce-va. Atunci, după câte-va secunde de resgândire, am scris și am dat lui Gion următoarea bucată, pe care nici n'am mai revădit-o pînă la 20 Martie, când am găsit-o tipărită în ziarul *Epoca* 1897 No. 406:

«Credința e mai pe sus de știință;

«Voința e mai pe sus de inteligență;

«dată de ce credința și voința singure domină lumea, domină și vor domina tot-d'a-una.

«Credința și voința întrunite constituie o sinteză numită *character*.

«Cât de puține sînt caracterele!

„B. P. Hasdeu.“

În momentul de a scrie acea cugetare, eu eram convins și așa fi jurat că este proprie a mea, iar nu inspirată. Peste și nu m'am gândit de loc la acea cugetare, și n'am vorbit cu nimenea despre ea. Gion, pe de altă parte, în ziua aceea n'a comunicat-o nimănui. Ei bine, s'era din acea și 28 Februarie avui la mine o ședință spiritistă cu mediul Dr. S., fiind față de Zamfir Arbore, G.

Stephanescu (profesor la Conservatoriul de muzică), fotograful Spirescu și C. Ciocazan. În comunicațiune spiritul fiicei mele mî-a făcut cunoscut cu multă fineță că dînsa anume mē inspirase dimineța. Iată pasagiul, prin care ea îmi anunță că de aci înainte va face o dată pe lună câte o ședință specială relativă la clasificarea caracterelor omenesci: «Ayez l'attention forte et soutenue, et *la croyance qui toujours est bien supérieure à la science*. Réfléchissez, et puis vous verrez arriver la compréhension sur les pas de la volonté à vous instruire — *volonté toujours mieux placée que l'intelligence*. Voilà l'exordium à cette série de conférences qui continuera chaque dernière séance du mois...» Așa dară, cugetarea mea cea de dimineță mî-a fost sugerată direct de cătră Lilica, cu scopul ad-hoc de a anunța de-seră programa unor conferințe ale ei, cari în realitate s'au și ținut apoi în curs de mai mult timp în fie-care ultimă Vineri a fie-cării luni. Însă — observați bine acéstă trăsură capitală — acea sugestione eū n'o primisem orbesce, n'am lăsat'o stērpă, ci numai o luasem ca un simplu punct de plecare, de unde am tras conclusiuni necontestabil ale mele, fecundate în individualitatea mea, cu al meu liber arbitriū, cu a mea responsabilitate. Din sentința mea, care este a mea: «credința și voința singure domină lumea»,

eū puteam să desfășur o întregă istoriă univ-
sală . . .

Față cu probe experimentale irresistibile de per-
sistența *eului* omenesc după mórte și a consecin-
țelor postume ale *îubirei* între ómenī, rezultă posi-
bilă pentru mulți aleși:

asociațiunea între morți și vii.

Dar e roditóre pentru binele omenirii numai
asociațiunea între sufletele cele mai înaintate și
mai ales cele mai altruiste, pe când egoiști și va-
nitoși nu se îubesc nici pe pământ, în deșert dară
vor căuta comunicațiunii spiritiste seriose, și 'n
orī-ce cas: Spiritul nu póte da mai mult decât în
măsura evoluțiunii la care prin mórte a ajuns
el-însuși.

Isprăvind, mă 'ntorc la poema mea *Dumnezeū*,
și voiu repeta pe *Gaudeamus* al meu:

Să mă bucur, căci omu'i o tréptă
Pe suișul cel fără de-apus,
Și martirul meu cuget așteptă,
Ieri un vierme și mâini un Isus,
Cale-lungă

s'ajungă
mai sus!')

La 4 Septembre, joî, în Câmpina, eû am pus capăt lucrării mele, citind'o atunci la câți-va amici. Dumineca mî-a sosit din Paris, expediată la 12 Septembre stil nou de cătră librarul meu Lucien Bodin (rue Christine 5), recenta importantă carte a reposatului Frederic W. H. Myers, unde pe'la finea tomului II găsesc, întemeiată pe alte fenomene, următoarea conclusiune întocmai ca la mine:

«Observațiunea, experimentul, inducțiunea, pe «mai mulți cercetători, între cari sînt și eû, ne-aû «condus la credința într'o directă saû telepatică «intercomunicare nu numai între suflete «omenesci încă pămîntene, dar și între «suflete pe pămînt și între Spirite duse... «Eû unul nu mă îndoesc că starea acestora din «urmă este un punct din infinita evoluțiune «de înțelepciune și de iubire. Iubirile lor «cele de pe pămînt persistă...»¹⁾

1) Myers, Human personality and its survival of bodily death, London, 1903, in—8 t. II, p. 287: «Observation, experiment, inference, have led many inquirers, of whom I am one, to a belief in direct or telepathic intercommunication, not only between the minds of men still on earth, but between minds or spirits still on earth and spirits departed... I at least see ground to believe that their state is one of endless evolution in wisdom and in love. Their loves of earth persiste...»

Destul, căci ori-ce adaos ar fi pré mult:

Nu desvėli d'odată altarul nemuririi.
Lumina 'i amețesce pe cei nedumeriți...

Cămpina, 9 Septembrie 1903.

3 3874

